Bláhoví nebozí lidé, vy, kteří starostmi stále,
pracemi namáhavými a strachy si tížíte mysl.
Snadnou povím vám radu a vám ji do mysli vložím:
pravicí každý z vás ať chopí se nože a volně
porážejte si ovce; vždyť hojnost bude tu bravu,
jejž mi přivádět budou sem slavné zástupy lidí.
Opatrujte mi chrám a přijímejte ty davy,
jež sem putovat budou, a především pokyny moje
zjevujte smrtelníkům a právo chovejte v srdci.
Nebude-li kdo chtít ho dbát a poslušen býti,
padne-li křivé slovo neb jestliže spáchána bude
urážka svévolným činem, jak u lidí smrtelných bývá,
jiní mužové potom se stanou vašimi pány,
jejichž rozhodné vůli pak budete poddáni navždy.
Všecko je řečeno již, z vás každý to uchovej v mysli!

Nyní již ty buď zdráv, ó synu Diův a Létin,
já pak jinakou písní zas ještě vzpomenu tebe.

Homérské hymny, př. O. Smrčka,
Praha: Státní nakladatelství
krásné literatury, hudby a umění,
1959

III.

NA HERMA

Herma, Diova syna a Maiina, opěvuj, Muso,
Arkadie rodící brav a Kyllény pána,
rychlého posla bohů, jejž Diovi zrodila Maia,
nymfa vrkočů krásných, když s ním se spojila v lásce,
ostychuplná; v ten čas se stranila blažených bohů,
bydlíc v jeskyni stinné, kde dlíval v objetí lásky
s nymfou pletenců krásných syn Kronův za noci čiré,
zatím co velebná Héra se v sladký nořila spánek,
bohům nesmrtelným jsa skryt i smrtelným lidem.
Když pak přišel již čas, kdy vůle velkého Dia
měla se splnit a jí stál na nebi desátý měsíc,
na světlo přivedl věc a zjevným se stalo to dílo.
Tehdy zchytralého a lstivého zrodila syna,
jenž měl kořistit, odhánět skot a sny také vodit,
po nocích slídit a číhat u dveří, zakrátko měl pak
mezi věčnými bohy též slavné dokázat činy.
Ráno se zrodil a v polední čas hrál na svoji lyru,
večer pak ukradl krávy, to stádo Apollónovo,
ve čtvrtý měsíce den, kdy ho zrodila velebná Maia.
Z nesmrtných matčiných útrob když vyklouzl, nezůstal potom
nijak dlouho jen tak v své svaté kolébce ležet,
nýbrž vyskočiv z ní, šel hledat Foibovy krávy.
Sotva překročil práh a vyšel z klenuté sluje,
našel ve chvíli želvu, jíž nesmírné bohatství získal.

Hermés tu první z želvy si zpěvný sestrojil nástroj.
U vrat, jež do dvora vedla, mu náhodou do cesty přišla,
vznosně našlapujíc; tam před domem právě se pásla
na trávě bujně vzrostlé. Syn Diův nosící štěstí,
jak ji spatřil, se zasmál a ihned promluvil takto:
Milé to znamení pro mne a prospěšné, nepřejdu přes ně!
Vítej, podobou sličná, ty hostiny družko a tance,
k radosti mé ses tu octla. Kdes na sebe vzala tu krásu,
ozdobnou skořápku lesklou, ty, želva žijící v horách?
Teď si tě odnesu domů, však budeš mi k užitku jistě;
nedám tě jen tak pryč, ty mně teď posloužíš nejdřív.
Líp je držet se doma, dlít venku na újmu bývá;
budeš ty, na živu jsouc, jen pomáhat škodlivé síly
odvracet, ale když zhyneš, pak zpívat mohla bys krásně.
Tak tedy řekl a hned vzav želvu do obou rukou,
nazpět do domu kráčel s tou sobě přemilou hračkou.
Nožem z oceli sivé tam želvě bydlící v horách
uřezal údy a vydlabal vše, co živé v ní bylo.
Tak jako myšlenka rychlá když muži pronikne hrudí,
na jehož hlavu se četné a těžké starosti hrnou,
rázem pak z očí jeho se rozletí pohledy bleskné,
zároveň slovo i čin tak vymýšlel proslulý Hermés.
Nařezal ze třtiny hůlky, jež odměřil, po hřbetě želvy
skořápkou prostrkal všecky a konce přivázal k sobě.
Přes ně s důmyslem vlastním pak natáhl hovězí kůži,
na to dvě ramena vsadil a příčkou spojil je obě,
na ní pak z ovčích střev strun sedm k souladu napjal.
Když tedy půvabnou hračku tak upravil, tepátkem v struny

po řadě poklepával a nástroj pod jeho rukou
hlasně se rozezvučel; k těm zvukům bůh lahodně zpíval,
sama jak píseň se rtů mu plynula, jako když sbory
jinochů o slavnostech se navzájem úštipky škádlí.
Pěl, jak se Kronovec Zeus a s krásnými opánky Maia
důvěrně stýkávali a v lásce se družili k sobě,
hlučně hlásaje též své vlastní zrození slavné;
velebil nymfiny služky a skvělé obydlí její,
trojnože zdobící dům a hojné měděnce lesklé.
O všem tom ještě zpíval a v mysli již jinou věc chystal.
Vydutou loutnu z želvy si nesl domů a tam ji
v božské kolébce schoval; však že se mu zachtělo masa,
ze síně vonné ven zas na zvědy vyběhl hbitě,
náhlou osnuje lest, jak podobné provádět znají
taškáři obmýšlející lup v čas temnoty noční.
Hélios od zemské dráhy se nořil již do Ókeanu
se svými oři a s vozem, když Hermés v dychtivém spěchu
přicházel k stinným horám, kde v pierské krajině míval
stáje své žírný skot, jenž náležel blaženým bohům,
spásaje rozkošné louky, jichž trávu neseče nikdo.
Tehdy zrozenec Maiin, vrah Argův bystrého zraku,
padesát bučivých krav tam oddělil z celého stáda.
Klikatě hnal je přes pláň písčitou, aby tak stranou
odvedl jejich stopy, a lstivé jsa pamětliv šalby,
obrátil otisky kopyt, že z předních učinil zadní,
ze zadních zase přední, sám čelem naproti kráčel.
Na břehu písečném tam hned z rákosí sandály pletl,

umělé nad pomyšlení, kus podivuhodného díla,
stahuje větévky k sobě i z tamaryšku a z myrty.
Náruč čerstvého proutí tak v pevné pletivo svázav,
vhodné sandály z něho i s listím větví si dobře
zespod na nohy připjal; ty smýkal pak slavný vrah Argův
z Píerie dál s sebou a řádné se vyhýbal cestě;
spěchalť a dalekou dráhu si vlastním způsobem zkrátil.
Když již přicházel na pláň, skrz travnatý Onchéstos míře,
zpozoroval ho stařec, jenž v kvetoucí vinici kopal;
toho oslovil dřív syn přeslavné Maie a pravil:
Starče, jenž s ohnutým hřbetem tu révám zkypřuješ půdu,
budeš ty obtížen vínem, až tohle všecko dá plody!
Nevidět chtěj však, cos viděl, a neslyšet, co jsi tu slyšel,
jak bys byl hluchý, a mlč, ať tvého cos netrpí škody.
Promluviv takto hnal dál zas v houfu loudavé krávy.
Přes mnoho stinných hor a úvalů s ozvěnou hlučnou,
přes mnoho květnatých rovin tak přešel přeslavný Hermés.
Větší díl božské noci, jež tmou mu pomocna byla,
docházel konce a ráno se blížilo, budící k dílu,
ještě však na svou hlídku si vystoupla Seléné jasná,
Pallanta vládce dcera, jenž Megamédem byl zplozen.
Tehdy statný syn Diův již přiháněl k Alfeiu řece
krávy širokých čel, jež odvedl z Foibova stáda;
zůstaly bez únavy, když k stáji s vysokým krytem
přicházely a k žlabům, jež stály před bujnou loukou.

Nechal bučivý skot se po vůli napásti travin,
potom je rozptýlené zas v hromadu do stáje sehnal,
ještě co zrosený jetel a sladký žvýkaly šáchor.
Venku si nanosil dříví a zkoušel rozdělat oheň.
Z vavřínu silnou vzal větev a točil jí, sevřenou v pěsti,
ve dřevě marhaníku, až horký vyrazil závan.
Hermés tak oheň tehdy i křesadla vynašel první.
Mnoho pak suchých dřev si nabrav do jámy v zemi,
z hromady přikládal víc a víc, až zasvítil plamen,
daleko vysílaje žár ohně, jenž mohutně hořel.
Slavného Héfaista silou se oheň vzmáhal a zatím
Hermés ze stáje táhl dvě lesklé bučící krávy
blízko k ohništi ven — tak velikou oplýval silou;
povalil obě na zem, až supěly, ležíce naznak,
nahnul je zvrácené na bok a pak jim probodl páteř.
Nezastaviv se v díle hned tučné nakrájel kusy,
na rožně z tenkých dřev je napíchal, pospolu potom
pekl úkrojky masa i na poctu hřbety i černou
vnitřnostmi sevřenou krev; to na místě zůstalo všecko.
Stažené kůže zvířat však rozprostřel po drsné skále,
jakož do dneška ještě tam trvají po dlouhé věky,
svědkové dávných dob, tak napořád; potom však Hermés
odtáhl s radostnou myslí ty kusy tučného masa
na hladkou plošinu skalní a dvanáct nařezal dílů,
losem rozdělených, by každý byl bezvadnou poctou.
Pocítil slavný Hermés chuť na maso z oběti této,
neboť ho, ač byl bůh, tak libá dráždila vůně;
mužný však jeho duch se přece jen ovládnout nedal,
třebaže velmi toužil je vpustit v božské své hrdlo.
Všecky ty kusy s tukem tam do stáje s vysokým stropem

složil a pak je rozvěsil výš, aby památkou byly
čerstvé krádeže té; pak suchá naloživ dřeva,
spaloval v žáru ohně vše zbylé, nohy a hlavy.
Potom když vykonal bůh to všecko, jak bylo třeba,
zahodiv sandály své až v hluboké Alfeia víry,
uhášel řeřavé uhly a pokrýval černý prach pískem
v krásném Selény světle, jak svítilo ve zbytku noci.
K ránu pak přišel zpět zas k jasným vrcholům hory
Kyllénské a tou cestou ho nepotkal, jak byla dlouhá,
ani z blažených bohů ni z lidí smrtelných nikdo,
aniž kde zaštěkal pes. Tu rychlý Diův syn Hermés,
přinášející štěstí, se smrštil a otvorem pro klíč
jako podzimní vítr, jak mlha se do síně vtáhl.
Mířil jeskyní dál a do skvělé komnaty vstoupiv,
zticha šel, bez dupání, jak z podlahy vzbuzeno bývá.
Hbitě pak do kolébky zas vklouzl, a okolo plecí
zahalen ve své plínky, tak ležel jak maličké děcko,
u kolen v dosahu dlaní si s plenou pohrával klidně,
levou pak paží k sobě svou milou lyru si tiskl.
Před božskou matkou však neskryl se bůh, a pravila k němu:
Copak, ty tichošlápku, kdes byl a odkud se vracíš,
nestoudný, takhle v noci? Už vidím věru, že spíše
v moci Létina syna, jenž kolem žeber tě sevře
do svých nezdolných pout, se dostaneš ze dveří domu
nežli že dál budeš v úvalech hor své loupeže páchat.
Kliď se mi odtud zas! Ba, k soužení zplodil tě otec
velkému smrtelným lidem a rovněž nesmrtným bohům.
Na to zchytralou řečí jí Hermés odvětil takto:
Copak mě, milá matko, tak plísníš, jak maličké děcko,
které pravidel krásných má plno vštípeno v mysl,

chlapečka plného strachu, jenž matčiných výtek se hrozí?
Však já nejlepší způsob už najdu, jak o sebe sama
pořád se budu starat i o tebe; nesnesem přece,
abychom, jak ty kážeš, zde zůstávali a z bohů
sami snad neměli darů a nebyli vzýváni lidmi.
Líp je po všechen čas tam v bohatství, v hojnosti všeho
s nesmrtelnými bohy být ve společnosti než doma
v šeré jeskyni trčet. Mé místo jaké tam bude?
Jakou má Apollón poctu, i já chci takové dojít.
Kdyby však otec Zeus mi nechtěl té hodnosti dopřát,
zkusím, což zmohu sám, být aspoň lupičů vládcem.
Jestliže přec mě vyslídí on, syn přeslavné Léty,
jiného, myslím, něco a horšího ještě ho potká:
do Pýthu půjdu, kde velký má dům, a do toho vniknu;
trojnoží krásných a kotlů si odtud naberu hojnost,
hromadu zlata též a z lesklého železa věcí,
k tomu i mnoho rouch; to uvidíš, budeš-li chtíti.
Taková byla slova, jež promlouvali tam k sobě
bouřného Dia Kronovce syn a velebná Maia.
Zora, jež vodí ráno, zas lidem vracejíc světlo,
z hlubin Ókeanu již stoupala. Apollón zatím
k Onchéstu, k luznému háji se blížil, zasvěcenému
burácivému Zemětřasu; tam zastihl starce
u vinice blíž cesty, kde tažné své dobytče pásl.
K němu se obrátil dřív a pravil syn přeslavné Léty:
Starče, jenž zbavuješ trní kus Onchéstu travinatého,
z Píerie jdu sem a krávy ze stáda hledám —
samé kravky to jsou a všecky s křivými rohy;
jediný v stádě byl býk, ten pásl se opodál, černý,
čtyři pak za nimi psi vždy chodili jiskrných očí,

statní jak chlapi a svorné mysli; ti zůstali spolu
na místě, psové i býk, což div je veliký věru,
krávy však z měkké louky, když zacházelo již slunce,
někam se zatoulaly až daleko od sladké pastvy.
Pověz mi, letitý starče, zdas ty snad člověka viděl,
s takovým stádem krav se touto ubírat cestou.
Odpovídaje jemu děl stařec taková slova:
Těžká věc je, můj milý, co člověk očima spatří,
všecko to povědět potom, vždyť mnoho chodců tu přejde,
někteří se špatnými jdou úmysly, někteří ovšem
s dobrými zas — je těžko si dobře každého všimnout;
já pak po celý den až do slunce západu pořád
na svahu vinice své jsem překopával tu půdu.
Zdá se mi, nevím však dobře, že přece jsem zahlédl chlapce —
takový nějaký kluk — ten hnal tudy rohaté krávy,
docela ještě dítě; měl prut a šněroval cestu,
pozpátku tlačil je vpřed, sám čelem se naproti držel.
Vyslechnuv starcovu řeč, bůh rychleji dál šel tou cestou.
Ptáka mohutných křídel vtom spatřil a znamení poznal,
jistě že zlodějem bylo to dítě Kronovce Dia.
Nemeškal Apollón Foibos, syn Diův, a pospíšil ihned
do Pylu posvátného dál hledat loudavé krávy,
kolem širokých plecí jsa temným zahalen mrakem.
Tam hned uviděl stopy a takto promluvil k sobě:
Ejhle, jaký to div tu spatřuji očima svýma!
Zřejmě zde tyto stopy jsou od krav s přímými rohy,
avšak jsou obráceny tam k louce květnaté nazpět.
Tyhle pak šlépěje přece ni mužské nejsou ni ženské,

ani od šedých vlků ni od medvědů ni od lvů,
ani kosmatý Kentaur to nebyl, myslím, co nejspíš
hbitýma nohama svýma tak hrozné šlápoty dělá;
divné jsou z jedné strany, a ještě divnější z druhé.
Po těchto slovech Foibos, syn Diův, se do výše vznesl.
Přišel pak na Kyllénu, tu horu obrostlou lesem,
k oné až skalní sluji, kde božská zrodila nymfa
v stinném úkrytu synka, jenž Kronovcem Diem byl zplozen.
Po celé posvátné hoře se šířila líbezná vůně,
v stádech pak štíhlý brav se pásl na bujné trávě.
Překročiv kamenný práh tam dovnitř jeskyně šeré
spěšnými kroky vstoupil sám Apollón, nemylný střelec.
Jakmile Diův a Maiin syn to poznal, že přišel
Apollón, svémocný bůh, a pro skot že je pln hněvu,
hlouběji do vonných plínek se schoulil; jak řeřavý uhel,
zbylý z hromady dřev, se pod vrstvou popela skrývá,
tak se schovával Hermés, když Apollóna tam zhlédl.
Honem hlavu, ruce i nohy přikrčil k sobě,
jakoby, poprvé teprv vykoupán, usínal sladce;
vskutku však dobře bděl a v podpaží držel svou lyru.
Diův a Létin syn však neklamně poznal v tu chvíli
překrásnou horskou nymfu i jejího milého synka,
malé to děcko tam, jež vězelo v zábalu klamném.
Když se rozhlédl po všem, co velký příbytek skrýval,
uchopiv lesklý klíč, tři komory otevřel nejdřív,
zásob nektaru plné a líbezné ambrosie;
bylo tam nahromaděno i zlata mnoho i stříbra,
bělostných nymfiných rouch i jiných nachové barvy,

jaká blažení bozi v svých posvátných chovají síních.
Když v tom příbytku velkém již všecky prohlédl kouty,
ozval se Létin syn a k slavnému Hermovi pravil:
Kloučku, jenž v kolébce ležíš, ty o mých kravách mi pověz,
rychle — sic poznáš hned, jak zle my se rozejdem spolu.
Mocí tě chopím a svrhnu tam, kde je Tartaros chmurný,
v podsvětí bezútěšné a hrozné, a na světlo odtud
ani tvá matka, ni otec tě nevysvobodí, jen stále
pod zemí bloudit budeš a maličkým můžeš tam vládnout.
Zchytralou řečí jemu hned na to odvětil Hermés:
Jaká to, synu Létin, jsi promluvil nevlídná slova?
Pročpak přicházíš sem, když hledáš polní své krávy?
Neviděl jsem je vůbec ni neslyšel odjinud o nich,
nemohu proto dát zprávu a získat snad odměnu za to.
Vypadám já jako silák a chlap, co dobytek honí?
To přece není pro mne, spíš o jiné věci mám zájem:
hledím si svého spánku a mléka z matčina prsu,
plínky si na tělo žádám a vlažnou příjemnou koupel.
Raděj ať nikdo nezví, proč naše rozepře vznikla!
Veliký podiv, myslím, by vzbudilo ve sboru bohů,
sotva zrozený hošík že prošel předsíní domu
se stádem polních krav — jak nemístné řeči to mluvíš!
Nožky, včera se zrodiv, mám jemné a půda je drsná.
Chceš-li, přísahu velkou ti při hlavě otcově složím.
ručím ti, ani já sám že ničím nejsem v tom vinen,
ani jsem nespatřil toho, kdo vaše snad ukradl krávy,
ať si jsou jakékoli; jen tuhle zvěst o nich slyším.

Takto mu řekl a chytře zpod víček očima blýskal,
obočí nadzdvihuje jen sem tam se díval a přitom,
jako by zbytečnou poslouchal řeč, si hlasitě hvízdal.
Apollón, jistý střelec, se srdečně zasmál a pravil:
Ó, ty kvítko, ty úskočný taškáři! Věru bych soudil,
žes ty častěji už se do domu s pohodlím pěkným
za noci vkradl a oškubal víc než jednoho muže,
bez hluku sbíraje v domě svůj lup, když hovoříš takhle.
Mnohého pastýře venku ty také zarmoutíš těžce
někde v úvale horském, až žádost po mase cítě,
budeš potkávat toulavý skot nebo vlnaté ovce.
Teď tedy, nechceš-li dnes si naposled ve spánku hovět,
z kolébky pěkně už vyskoč, ty noční temnoty druhu!
Budeš mít v budoucnu jistě tu čest mezi nesmrtelnými,
zlodějů nejvyšším pánem být nazýván po všechny časy.
Řekl to, popadl chlapce a chtěl ho násilím odnést.
Silný Hermés však vtom, jak Foibos ho v rukou svých zdvíhal,
honem si usmyslil něco a znamení ze sebe pustil,
drzého sluhu břicha, co neslušná hlášení dělá,
vzápětí pak i kýchl. Jak uslyšel Foibos ty zvuky,
nechal slavného Herma a z rukou na zem ho pustil.
Sedl si proti němu, ač další byl žádostiv cesty,
slovy pak posměšnými zas takto oslovil Herma:
Neboj se, děťátko v plenkách, ty synku Diův a Maiin,
však já nakonec přece své krávy mohutných šíjí
při těchle znameních najdu a ty mi ukážeš cestu.
Tak mu řekl. Však Hermés se rychle vzchopil a vážně
k chůzi se měl; jen dlaněmi obě přikláněl uši,
plecemi v plínkách věže, a těmito slovy se tázal:

Kam mě chceš, Svémocný, nést, ty z bohů nejhněvivější?
kvůli nějakým kravám se zlobíš a takhle mě týráš?
Achich, ať zhyne rod skotu! Vždyť já jsem žádné tvé krávy
ani sám neukradl, ni jiného neviděl krást je,
ať si jsou jakékoli; jen tuhle zvěst o nich slyším.
Předlož Diovi otci tu při a rozsudek přijmi!
Zevrubně o všem zvlášť se domlouvali pak spolu
Hermés, pastevec ovcí, a slavný rozenec Létin,
různé byli však mysli; z nich Apollón, upřímně mluvě,
s právem z krádeže krav se pokoušel usvědčit Herma,
ten zase vytáčkami a chytrácky hladkými slovy
stříbrolukého boha se napořád namáhal klamat;
když však shledal, že lstivost tu proti chytrosti stojí,
potom písčitou cestou již kráčel čiperně dále
napřed sám a za ním šel zrozenec Diův a Létin.
Oba ti synové skvělí tak rychle k vrcholu došli
Olympu plného vůně a k sídlu Kronovce Dia;
tam totiž ležely váhy, jež spor jim rozhodnout měly.
Na sněžném Olympu zdvihl se ruch a bohové věční
sešli se hned, jak zlatotrůnná se zjevila Zora.
Stanuli tehdy Hermés a Apollón stříbroluký
před trůnem otce Dia; tu tázal se jasného syna
zvysoka hřmící Zeus a promluvil těmito slovy:
Jakou pak si to, Foibe, sem vedeš výtečnou kořist,
nedávno zrozené klouče, jež tady jak hlasatel stojí?
Toť asi vážná věc, jež před sbor bohů tu přišla.
Svémocný Apollón vládce pak takto promluvil k němu:
Uslyšíš, otče, hned, že maličkost není, co řeknu,

přes ten tvůj posměch, jak já jen sám bych si kořisti hleděl.
Tohohle kloučka zde jsem objevil po delší cestě
v úkrytu kyllénských hor: je to lupič nadmíru smělý,
lstivý, jak aspoň já jsem jiného nepoznal z bohů
ani z kdejakých lidí, co na zemi loupeže páší.
Ukradl z louky stádo mých krav, pak po břehu moře
mohutně hučícího je s večerem odháněl odtud,
přímo do Pylu míře. Tam stopy zřít bylo dvojí,
podivné k užasnutí, jak zloboha dovedné dílo:
kravské šlépěje totiž se v černém jevily prachu,
mířící naproti louce, jež květnatou pastvou jim byla;
sám pak záhadný honec, ten ani po nohou prostě,
ani snad po rukou nešel tím místem s písčitou půdou,
jakýsi jiný měl nápad a prošel celou tu dráhu,
jak by kdo na mladých stromcích s tak hroznou šlápotou chodil.
Dokud odháněl skot jen po té písčité půdě,
docela zřejmě v prachu se značily veškeré stopy;
když však tu dlouhou dráhu, jež vedla pískem, tak přešel,
nebylo na tvrdé půdě již ani šlépěje kravské,
ani ty jeho dál znát, však smrtelník jakýs ho viděl
tamtudy přímo k Pylu hnát krávy s širokým čelem.
V tichosti lup svůj zavřel a potom, když provedl veskrz
všecky ty kejkle s cestou hned na tu, hned na onu stranu,
v kolébce zase ležel, tak s temnou splývaje nocí
v zášeří pochmurné sluje, že ani bystrým svým zrakem

orel by ho tam nebyl postřehl; dlouho si potom
rukama protíral oči, v své mysli chystaje šalbu.
Honem pak začal sám vést rovnou takové řeči:
Já nic neviděl, neslyšel nic, ani nezvěděl jinde,
ani nic nemohu udat a získat odměnu za to.
Přednesl takto svou při a usedl Apollón Foibos.
Hermés pak před sborem bohů zas jinou promluvil řečí,
pravici k Diovi vztáhnuv, jenž všechněch bohů je pánem:
Já teď, otče můj Zeve, ti jistou vypovím pravdu;
vždyť já neumím lhát a věru jsem neznalý klamu.
Přišel on dnešního rána, tak právě s východem slunce,
tam, kde je příbytek náš, prý hledaje loudavé krávy.
Žádné k důkazu bohy si nevedl, očité svědky,
jenom vší mocí chtěl a poroučel, abych vše vyznal,
hroze mi neustále, že do Tartaru mě svrhne;
ovšem, když sám se skví tak skvostného jinošství květem,
kdežto já včera jsem teprv se narodil — však to ví dobře —
aniž mám siláka vzhled a chlapa, co dobytek honí.
Věř mi, jestliže ke mně se hlásíš jako můj otec,
že jsem nezahnal krávy k nám domů — tak zdar ať je se mnou! —
aniž jsem překročil práh, to svatou pravdu ti říkám.
Hélia v úctě mám velké a rovněž ostatní bohy,
tebe mám rád a jeho se bojím; ty sám to víš také,
v tom že já viníkem nejsem. A přísahu na to chci složit
při této bráně bohů, jež nádherou svítí, že nejsem.

Však já mu bohdá jednou to kruté stíhání splatím,
třebaže on je silný; ty přej však teď pomoci mladšímu!
Pošilhávaje stranou tak zrozenec kyllénský mluvil;
neshodil dosud plínky a loktem k tělu je tiskl.
Zasmál se hlasitě Zeus, když viděl chlapce, jenž spáchav
s kravami chytrácký pych, teď dovedně zapírá vinu.
Nařídil oběma synům, by svornou majíce mysl,
odešli spolu hledat a vést že má průvodce Hermés;
beze vší zlomyslnosti ať sám pak ukáže přímo
místo, na kterém ukryl ty krávy mohutných šíjí.
Kynul Kronovec hlavou a poslechl proslulý Hermés;
vůle bouřného Dia to snadno zajisté zmohla.
Hned se vydali oba, ti Diovi synové skvělí,
do Pylu písečného, až k brodu Alfeia přišli,
přes pole potom a luka až k stáji s vysokým krytem,
v které dobytek míval svůj útulek pro dobu noční.
Zatím co Hermés sám tam do skalní jeskyně vstoupil,
krávy mohutných šíjí pak vyháněl na světlo denní,
zahlédl, popatřiv stranou, syn Létin na drsné skále
stažené kravské kůže a hned se otázal Herma:
Jak jsi, ty úskočníku, jen mohl zabít dvě krávy,
sotva jsi na svět přišel a ještě máš na bradě mléko?
Žasnu, co síly budeš mít později; toť ani věru
nemusíš valně už růst, ty kyllénský synáčku Maiin.
Vzápětí po těch slovech si pevnou upletl houžev
z vrbových prutů a Herma hned svazoval silnými pouty;
vazba však nevydržela a daleko padaly pruty
uvolněné, hned v zemi se ujímaly a rostly
na místě kolem nich a spolu se proplétajíce
rychle se šířily dál i přes nohy celého stáda
po vůli Herma s myslí šalebnou; spatřiv to Foibos,

úžasem nad tím byl jat. A tehdy silný vrah Argův
po straně místem se bystře rozhlédl, očima blýskal
. . . . . .
před ním ukrýti hleděl. Pak syna přeslavné Léty
snadno, jak sám již chtěl, si usmířil přes jeho přísnost.
Vzav totiž lyru svou a tiskna ji k levému lokti,
tepátkem struny zkoušel a nástroj pod jeho rukou
hlasně se rozezvučel. V tu chvíli se Apollón zasmál,
radosti pln, jak v srdce mu proniklo líbezné znění
hlaholu čarovného, a sladká ho jímala touha,
když mu tak naslouchal; zatím syn Maiin na svoji lyru
zvučněji hraje, již směle se postavil po levém boku
Foiba Apollóna a k jasným průvodním zvukům
sám pak zpívat se jal a hlas mu lahodně plynul.
O bozích nesmrtelných tu pěl i o temné zemi,
jaký byl počátek jejich a jaký kdo obdržel úděl.
Z bohů všech Mnémosynu svým zpěvem velebil první,
430 matku to Mus, bylť Maiin syn jí v ochranu určen;
slavil pak skvělý syn Diův též ostatní nesmrtné bohy
v pořadí podle stáří a pěl, jak se každý z nich zrodil;
lyru opřenou drže, tak hrál, až vyzpíval všecko.
Cítil Apollón tehdy v svých prsou nesmírnou touhu,
proto se ozval takto a pravil perutná slova:
Lstivý ty škůdce skotu, však dovedný hostiny druhu,
za těch padesát krav mi stojí tohle tvé dílo.
Myslím, že přece svůj spor si vyřídíme již smírně.
Nyní však tohle mi pověz, ty zchytralý rozenče Maiin,
máš-li již od narození to umění podivuhodné
či ti dal některý z bohů neb z lidí smrtelných někdo
vzácný ten dar a sám tě naučil božskému zpěvu?
Podiv mě jímá věru, když nový hlahol ten slyším,

jaký vyloudit neznal ni člověk doposud žádný,
aniž kdo z nesmrtelných, již bydlí v olympských sídlech,
kromě, ty zbojníku, tebe, jenž Diův syn jsi a Maiin.
Jaký to um v té hudbě, jež dotěrné starosti plaší?
Jaký to způsob hry? Moc trojí v ní sloučena jistě:
radost, milostnou touhu i spánek přivodit sladký.
Já přec olympských Mus jsem průvodcem, kterým je stále
na péči taneční rej a ladné útvary písní,
jarý do kola ples a píšťal líbezné tóny,
tak však nejal mé srdce z těch umných výkonů žádný,
jakými o slavnostech se jinoši dovedou zaskvít;
nad tvou rozkošnou hrou, ty zrozenče Diův, já žasnu.
Teď však, když ještě malý znáš takové výmysly vzácné,
poseď v klidu, můj milý, a dbej slov staršího dobře!
Nyní zajisté sláva ti u bohů nesmrtných vzejde,
tobě i mateři tvé. Tu jistou ti prohlásím pravdu:
při tomto dřínovém kopí — já bezpečně uvedu tebe
do sboru nesmrtelných, kde slavný a blažený budeš,
skvostné dary ti dám a nebudeš nakonec zklamán.
Jemu zchytralou řečí zas takto odvětil Hermés:
Ptáš se mě, Apollóne, tak opatrně — vždyť já ti
nikterak neodpírám, bys dosáhl umění mého.
Poznáš to ještě dnes; já úmysly svými i slovy
chci ti být přízniv; však ty, ty dobře rozumíš všemu.
Na prvním místě sedáš, ty Diův rozenče, s bohy,
sličný tak jako silný, a všemoudrý Zeus tě má v lásce
470 plným zajisté právem a skvělé ti poskytl dary.
Z Diova zjevení znáš prý i bohům příslušné pocty,
od Dia věštby také, ty božské projevy všecky;

poznal jsem nyní sám, jak v umění tomto jsi bohat.
Tobě však vlastní vůlí lze dovést, co si jen přeješ.
Když tedy tvoje srdce si žádá na lyru hráti,
pěj si a hrej jen sám a požívej rozkoše z toho,
ode mne přijmi ten nástroj a mně, můj milý, dej slávu!
Zvučnou tu družku v svých rukou třímaje, těš se tou hudbou,
vždyť je to umění tvé, vše vyzpívat krásně a řádně.
Klidně ji napotom nos a bezpečně k slavnostem skvělým,
k půvabným tanečním rejům a k slavným hostinám všude,
potěchu sladkou pro noc i den. Když kdokoli jiný,
dovedností a cvikem jsa poučen, bude ji zkoušet,
dá mu poznat svým zněním, co zvuků lahodí duchu,
lehce se poddávajíc všem jemným, cvičeným hmatům,
týrání těžkou rukou však nesnese; když by pak někdo,
zcela neznalý jsa, hned urputně dorážel na ni,
bez ladu by mu jen tak a nejistě drnkala jenom.
Tobě však vlastní vůlí lze dovést, co si jen přeješ.
Já tedy tobě ji dám, ty Diův přeslavný synu,
sám pak v úvale horském a na pláni živící koně
stádem volného skotu chci bujné traviny spásat.
Později zrodí se z krav, jež s býky se pojímat budou,
býčků i jalůvek hojně. Tak, myslím, není ti třeba,
i když si hledíš zisku, se nějak přílišně hněvat.
Domluviv podal mu lyru; i přijal ji Apollón Foibos,
sám pak svůj lesklý bič hned Hermovi do ruky vloživ,
střežení stád mu svěřil, což také zrozenec Maiin
radostně od něho přijal. Tu levicí uchopiv lyru,
500 přeslavný Létin syn, bůh svémocný, Apollón Foibos

tepátkem struny zkoušel a nástroj pod jeho rukou
hlasně se rozezvučel; bůh ke hře pak lahodně zapěl.
Potom společně oba ti Diovi synové krásní
obrátili zas krávy tam nazpět k posvátné louce;
sami, lyry se bavíce hrou, se vrátili spěšně
na sněžný Olymp. Tu všemoudrý Zeus byl potěšen v srdci,
oba pak v přátelství sblížil. A miloval napotom Hermés
napořád Létina syna tak jako už právě v té chvíli,
když mu, jistému střelci, dal darem žádoucí lyru,
ten pak ji o loket opřel a hned hrál dovedně na ni.
Hermés důmyslem novým si jiný zas vynašel nástroj:
syringu zrobil tak, aby zvuk bylo daleko slyšet.
Spolu když kráčeli tak, syn Létin Hermovi pravil:
Bojím se, rozenče Maiin, ty průvodce úskočné mysli,
abys mi lyru zas nevzal a křivý luk můj snad k tomu;
dánať je Diem tobě ta čest, abys naučil lidi
po širé živné zemi si výměnou získávat věci.
Kdybys mi chtěl však složit tu velkou přísahu bohů,
buď že přikývneš hlavou neb styžským se zařekneš proudem,
520 mému srdci jen milé a příjemné všecko bys činil.
Tak tedy Maiin syn mu slíbil a přikývl hlavou,
nikdy že nevezme víc, co Apollón v majetek získal,
nikdy že nepřijde blíž ani k pevnému obydlí jeho.
Hermovi Létin syn zas přikývl k přátelské shodě,
nikdo že z nesmrtelných mu milejší nebude — bůh ne,
ani snad člověk pošlý od Dia. Na dotvrzení
(orla vtom seslal Zeus. A přísahal Foibos: Já tebe)
pro bohy nesmrtelné a pro lidi učiním poslem,
tebe, mně oddaného a drahého. K tomu pak ještě

dám ti převzácnou hůl, jež hojnost a bohatství nosí,
zlatou, trojratolestnou, jež uchrání škody a dává
v úkolech zdar, ať dobrých slov je třeba neb činů,
ve všech, jichž znalost já jsem z Diova vnuknutí získal.
Věštectví však, můj milý Diovče, na něž jsi zvědav,
souzeno není poznat ni tobě, ni jinému z bohů
nesmrtelných, to zná jen Diova mysl; sám slibem
zavázat jsem se musel a přísahat přísahu velkou,
z bohů žijících věčně že jiný nebude žádný,
nižádný kromě mne znát Diovy úradky moudré.
Nechtěj ode mne tedy, můj bratře se zlatým prutem,
zvědět, co Zeus, jenž do dálky vidí, v svých úmyslech chová.
Tak já uškodím jedněm a druhým prospěji z lidí,
jak se tak hojně stýkám s tím bědným plemenem lidským.
Prospěchu nabude ten mým výrokem, kdokoli přijde
provázen hlasem a letem jen věštně významných ptáků;
tomu můj prospěje hlas a ten mnou nebude zklamán.
Kdo by však, důvěru maje snad k ptákům lichého hlasu,
rozumné rozvahy prost, chtěl na mé vyzvídat věštbě
a chtěl znáti snad víc než sami bohové věční,
marnou cestou ten půjde, to pravím, já dary však vezmu.
550 Jinou věc ti však povím, ty synu bouřného Dia
z matky přeslavné Maie, jenž nosíš od bohů štěstí.
Jsou, věz, jakési ženy věštící, rodné to sestry,
ctihodné panny, jež rychlými křídly se pyšní;
na hlavě každé z nich se jemný poprašek bělá,

pod svahem Parnáské hory jsou jejich obydlí skryta.
Vlastní věštění znají, jež jako chlapec jsem u stád
od nich poznal a zkoušel; můj otec si nevšímal toho.
Ty tedy na různé strany se odtud rozlétajíce,
z pláství jídají med a každá plní svůj úkol.
Jen když žlutého medu požijí, octnou se panny
u vytržení a tehdy jsou ochotny zjevovat pravdu;
pakli nenajdou přístup k té božské lahodné krmi,
lživými výroky klamou a jedna se přes druhou plete.
Ty tedy nechávám tobě; těch vyptávaje se přísně,
sám svou mysl tím bav, a smrtelníka-li najdeš,
uslyší často zjevení tvé, když dovede ptát se.
To měj, rozenče Maiin, a polní lesknavé krávy,
koně si k radosti chovej i břemena nosící mezky.
(Když tak promluvil Foibos, těm slovům stvrzení dodal
s nebe sám otec Zeus a rozkázal, veškerým ptákům,)
očima svítícím lvům a kancům bělostných zubů,
570 ovcím i psům aby vládl, co širá země jich živí,
pánem veškerých stád aby on byl, přeslavný Hermés,
jediným poslem také k Hádovi, určeným řádně,
jenž, jsa bez daru sám, dá jemu nemalou poctu.
Takto osvědčil Foibos svou náklonnost k Maiinu synu
všelikou laskavostí a Kronovec přidal svou přízeň.
Se všemi smrtelnými i nesmrtelnými je v styku,
zřídka někomu prospěch přinese, napořád zato
šálí za tmavých nocí to plémě smrtelných lidí.
Tak již pozdraven buď, ó rozenče Diův a Maiin!
Jinakou zase písní já ještě vzpomenu tebe.

Walter Burkert, *Greek Religion*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985 (něm. orig. 1977). Následující text je provizorní ukázkou z českého překladu připravovaného pro vydání nakladatelstvím Vyšehrad.

HERMÉS

Hermés, božský šibal (*trickster*), je mimořádně barvitá postava. Jeho jméno, jehož výklad je relativně jistý, nicméně poukazuje na jeden jediný fenomén: *herma* je hromada kamení, mezník, který tím nejelementárnějším způsobem vymezuje hranice. Kdo jde kolem, přidá další kámen, a tím oznámí svou přítomnost. Tak jsou označena a ohraničena území. Další formou vyznačování hranic, starší než lidstvo samo, je výhrůžné předvádění falu, které je posléze symbolicky nahrazeno vztyčenými kameny nebo kůly. V tomto smyslu kamenná mohyla a apotropaický falos vždycky patří k sobě. Síla, s níž se setkáváme v hromadě kamení, se personifikovaně jmenuje *Herma-ás* nebo *Herma-ón*, iónsko-aticky *Hermés*. Na vrchol hromady byly zasazovány falické figurky vyřezávané ze dřeva. Kamennou formu zavedl v Athénách kolem roku 520 Peisistratův syn Hipparchos jako označení středu vzdáleností jednotlivých atických vesnic od athénské agory. Tato podoba se pak ujala všeobecně: čtyřhranný pilíř s *membrum virile* – obvykle ve stavu erekce – a s vousatou hlavou. Obscenita je zastřená geometrickou formou a jaksi neutralizována. Takový monument se jmenuje prostě Hermés – až díky latinské tradicí zdomácnělo ženské pojmenování „hermovka“. Brzy stál příslušný Hermés před každým domem v Athénách a jak ukazují obrazy na vázách, často se zde konaly soukromé obětní slavnosti.

Je úžasné, že se takový pomník mohl stát olympským bohem. Výpravné básnictví přitom uplatnilo dva motivy: velmi rozšířenou mytickou postavu šibala, který je odpovědný za základy civilizace, a epickou roli posla bohů, známého už v blízkovýchodní epice. Nehybný a nedotknutelný hraniční kámen je opředen příběhy o překročení hranice a porušení tabu, jímž byla ustavena nová situace, nový, přesně definovaný řád.

V nejbujařejším světle se nám Hermova povaha ukazuje v mýtu o krádeži dobytka, jak o něm vypráví hlavně *Homérský hymnus na Herma* – byť ani zde nechybí hlubší podtón. „Ráno se zrodil a v polední čas hrál na svoji lyru, večer pak ukradl krávy, to stádo Apollónovo.“ Plný předčasně získané síly a bystrosti mysli žene za noci hovězí stádo z Thessalie až k řece Alfeios poblíž Olympie, porazí dva voly, zahladí všechny stopy svého konání a vleze opět do kolébky jako dítě zavinuté do plenek. A tak dlouho dokáže svému jasnozřivému bratru zapírat tuto krádež, až otec Zeus sám s hlasitým smíchem zjedná smír: Apollón dostane od Herma jako dárek na usmíření lyru. Ale za touto fraškou se skrývá kosmogonie. Hermés za doprovodu své nově vynalezené lyře ze želvího krunýře „zpívá o temné Zemi i o nesmrtelných bozích, o tom jak zprvu vznikli a jaký kdo obdržel úděl,“ ale ještě navíc vynalézá oheň, křesadlo a oběť – zjevně oběť dvanácti bohům, jak ji později známe z Olympie. Hermés je v tomto ohledu rivalem lstivého Prométhea, který oheň přinesl. Má-li existovat oběť, musí být prolomeno tabu posvátného Apollónova stáda: a to dokáže šibal.

Už v *Íliadě* je Hermovou doménou všechno tajné a zlodějské. Slovo *kleptein*, „krást“, ovšem primárně evokuje tajemnost, „kradmost“ a chytrost spíše než porušování práva. Když byl Arés uvězněn v sudě, Hermés je poslán aby ho z něj „ukradl“. A když Achilleus nepřestává hanobit Hektorovu mrtvolu, zvažují bozi, zda by nebylo nejjednodušší, kdyby Hermés mrtvolu ukradl. Místo toho je k Achilleovi vypraven prosebný průvod starce Priama: když padne noc, zjeví se Hermés Priamovi blízko hraničního kamene jako královský mládenec, sám se chopí otěží, uspí stráže řeckého ležení, otevře bránu před Achilleovým příbytkem, dá se Priamovi poznat a zmizí. Náhle, nečekaně, jako by se vynořil z noci, stojí Priamos před Achilleem. To všechno je dílo Herma, který pak zařídí též Priamův bezpečný návrat.

Za jasného dne, ale o nic méně tajemně, přichází Hermés na pomoc Odysseovi na ostrově patřícím Kirké: potkává ho na hranici jejího území, prozrazuje mu úmysl čarodějky a ukazuje mu prostředek proti jejímu kouzlu, rostlinu zvanou *móly*. Jako rychlého posla posílá Zeus Herma na vzdálený ostrov nymfy Kalypsó. Básník barvitě líčí, jak podobný racku klouže nad vlnami ve svých zlatých střevících – které se pak na obrazech objeví jako okřídlené – a s kouzelnou berlou, která dle Hermovy vůle dává lidem usnout, nebo zase procitnout. Díky své magické berle dokázal Hermés vykonat i skutek, který zaznívá z jeho přízviska Argovrah (*Argeiofontés*): usmrtil mnohaokého obra zvaného Argos, který hlídal Íó v Héřině argejské svatyni: Hermovi se podařilo uspat všechny Argovy oči a pak ho usmrtit kamenem. I toto je prolomení tabu, jímž je ustaven nevázaný svátek výjimečnosti.

Nejtajemnější z hranic, jež Hermés překračuje, je hranice mezi živými a mrtvými. Klasický popis nacházíme v úvodu posledního zpěvu *Odysseie*: Hermés s berlou v ruce volá ven z Odysseova paláce duše pobitých nápadníky. Jdou za ním, cvrlikajíce jako netopýři, až na asfodelovou louku, kde duše navěky bydlí. Později k tomu ještě byl připojen obraz podsvětní řeky s Charónovou loďkou, a tak atické pohřební vázy (*lékythoi*) ukazují Herma, jak přivádí duše k Charónovi. Jediný Hermés zná cestu zpět: v Déméteřině hymnu je to právě on, kdo vyvádí Koré z Hádu, jak můžeme vidět na četných vázových malbách. A je to též Hermés, kdo na slavném Orfeově reliéfu zlehka klade svou ruku na Eurydiku, aby jí připomněl, že se musí definitivně vrátit do světa mrtvých.

Jakožto bůh hraničních oblastí a prolamování tabu je tedy Hermés patronem pastýřů, zlodějů, hrobů a hlasatelů.

Zbožný pastýř Eumaios při obětní hostině odkládá stranou porci pro Herma a nymfy. Hermés, syn nymfy Maie, se narodil v pohoří Kylléné v Arkadii; jeho hlavní svátek, oslavovaný zápasy, se konal ve Feneu v Arkadii. V přístavu Kylléné v Élidě je Hermés uctíván v podobě falu. O Hermovi panují představy, jak v zalesněných horách mezi nymfami uplatňuje svou sexuální zdatnost, ale na téže Hermově moci závisí též množení stád ovcí a koz. Sami pastýři žijí ve srovnání s usedlými zemědělci na naprostém okraji, v hornatých hraničních oblastech, ve stálých soupeřivých potyčkách se svými sousedy. Krádež dobytka je přitom samozřejmou ctností, pokud se na ni nepřijde. Díky tomu je Odysseův děd Autolykos, který byl mezi lidmi proslulý svým darebáctvím „v kradení a přísahách“, skutečným synem Hermovým. Zloděj při krádeži může vzývat Herma se vší upřímností, nevidí v ní zločin, nýbrž neočekávané štěstí. Hermés je dárce dobra. Každý šťastný nález je *hermaion*.

Každý kamenný pomník může být rovněž pomníkem mrtvého; úlitby se konají kamenným mohylám stejně jako hrobům. Už tady začíná uctívání „chthonického“ Herma, který je v mýtech líčen jako průvodce duší zemřelých, *psýchopompos*. Hermés je vzýván při úlitbách mrtvým a hroby jsou svěřeny jeho ochraně.

Jako posel bohů nese Hermés hlasatelskou berlu, *kérýkeion*, která ve skutečnosti představuje kopulující hady ze staré orientální tradice. Stejné znamení nosí i pozemští hlasatelé, kteří všichni spadají pod Hermovu ochranu. Hermés je také praotcem eleusínských Kérýků, hlasatelů a obětních kněží. Úspěšná komunikace s nepřáteli a cizinci je rovněž Hermova práce, a proto je podle něj pojmenován *hermeneus*, „tlumočník“. Alegorické ztotožnění Herma s řečí vůbec (*logos*) našlo pokračování v našem slově „hermeneutika“.

Pomineme-li příběh o jeho narození, je Hermés ikonograficky až do 5. století představován jako dospělý vousatý bůh. Vousaté jsou i kamenné hermovky (viz obrázek vlevo nahoře). Podoba mládence, v níž jej líčí *Ílias* a *Odysseia*, se ve výtvarném umění prosazuje až na vlysu z athénského Parthenónu a na Orfeově reliéfu (viz obrázek dole). Nejproslulejším mistrovským dílem tohoto typu je Práxitelův Hermés v Olympii. V této podobě se Hermés stává, vedle Eróta a Héraklea, skutečným bohem sportující mládeže, bohem zápasišť (*palaistrai*) a cvičišť (*gymnasia*). Falický, homoeroticky přibarvený element je tu stále zřetelně přítomný. Také dospívající mládež obývá okrajovou oblast. Ostatní zneklidňující rysy boha hraničních pásem ustoupily do pozadí. Boha obchodu a zboží Mercuria, s nacpaným měšcem peněz v ruce, však z Herma definitivně udělali až Římané.

duced afterward to explain a rite). F. STOESSL, *Der Tod des Herakles* (Zurich 1945) (presentation of the material).

On the "Trachiniae"; on Heracles, Deianira, and Nessus

CH. DUGAS, "La mort du centaure Nessos," *Recueil Ch. Dugas* (Paris 1960), 85–91. I. M. LINFORTH, "The Pyre on Mount Oeta in Sophocles' *Trachiniae*," *University of California Publications in Classical Philology* 14 (1925): 255–67 (rationalist interpretation: nothing on the apotheosis of Heracles). CH. P. SEGAL, "Mariage et sacrifice dans les *Trachiniennes* de Sophocle," *AC* 44 (1975): 30–53.

Pictorial Representations of the Immortal Heracles

CH. DUGAS, "Héraclès mousicos," *Recueil Ch. Dugas*, 115–21. E. B. HARRISON, "Hesperides and Heroes: A Note on the Three Figure Reliefs," *Hesperia* 33 (1964): 76–82. H. METZGER, *Les représentations dans la céramique attique du IVe siècle* (Paris 1951), chap. 5: "Le cycle d'Héraclès." P. MINGAZZINI, "La rappresentazioni vascolari del mito dell'apoteosi di Herakles," *Atti della Reale Accademia dei Lincei*, 1 (1925): 417–90.

5. The Twelve Labors

F. BROMMER, *Herakles: Die Zwölf Taten des Helden in antiker Kunst und Literatur* (Munster and Cologne 1953) (chiefly on the variations and concordances between pictorial representations and the literary tradition of the Twelve Labors; the author usefully reminds us that the canonical cycle—the lion of Nemea, the Hydra of Lerna, the boar of Erymanthus, the doe of Cerynia, the birds of Lake Stymphale, stables of Augias, bull of Crete, mares of Thrace, girdle of the Amazons, cattle of Geryon, kidnapping of Cerberus, and golden apples of the Hesperides—does not appear until late; the first appearance, on the metopes of Olympia, surely served as the model but only after a considerable lapse of time).

6. The Civilizing Hero

L. LACROIX, "Héraclès, héros voyageur et civilisateur," *BAB* 60 (1974): 34–59.

7. Heracles at the Crossroads

J. ALPERS, *Hercules in bivio* (Göttingen 1912) (presentation of the material). M. DETIENNE, "Héraclès, héros pythagoricien," *RHR* 158 (1960): 19–53. B. SNELL, "Das Symbol des Weges," in *Die Entdeckung des Geistes* (Hamburg 1955), 320–32.

On the innumerable representations of this theme, from the fifteenth century to the baroque period, see E. PANOFSKY, *Hercules am Scheidewege* (Leipzig 1930).

8. The Destiny of Heracles in Western Civilization

C. K. GALINSKI, *The Herakles Theme* (Oxford 1972) (a complete record with many solid insights).

HERMES

Hermes, the son of Zeus and the nymph Maia, is, of all the gods of Olympus, the only one to reach his full status as an Immortal through contract. The *Homeric Hymn to Hermes* describes the stages of the accession during the adventures of Hermes the child and the end of the accession when the justice of Zeus accords him his share of privilege (of *timē*), while Apollo exchanges his flock for the lyre that Hermes has made. Though in the final analysis the details of these mythical adventures account for all the aspects and functions attributed to the god in the Greek pantheon, their very multiplicity and disparate character may explain why studies on the subject always focus on one of these aspects.

However, in relying on the letter of the myth, one can view the diversity of registers of the god as a whole, where the two chief words of his behavior would be combined: passage and *mētis*. The god of shepherds and travelers, inventor of the pile of stones used to mark roadways, god of trickery and theft, but also master of trade and contract, crafty in his speech and deceitful in his approach, conductor of souls and messenger of Zeus, and finally, lord of sleep, the name of Hermes is inscribed in a space of unexpectedness and mobility qualifying even the ways and means by which he achieves divinity.

I. Hermes the Mediator

Hermes plows the roads. Posted at the crossroads in the form of herms with two or four heads, he marks both directions and distances along the road. *Hodias, hēgemonios, agetōr*, he is the guide for journeys. *Propulaios, strophaios*, he guards the integrity of doors, and at the same time, as god of hinges, he ensures that they can be opened. The god of piles of stone (*herma, hermaion, hermaios lophos*), he is, according to Eustathius (*ad Od.* 16.471), the first to open roads, and after thus blazing the trail, he is the first to mark them with cairns to show the way. As an adventurer in little-known regions, he is their solitary explorer and civilizing hero. The *Hymn* shows him in this role, driving the herd stolen from Apollo across the *agros, planoia(i)*: away from the traveled routes. Alone, he opens his own route.

But he is also blamed for the unfortunate encounters that can befall one at night in the uncertain regions which separate the cities and the surrounding countryside, pasturelands which are not quite the complete wilderness of the mountains. As the god of travelers, he is also the god of thieves, and though shepherds are included under his aegis (Hermes *nomios, mēlossos, epimēlios, kriophoros*), nothing prevents him from occasionally leading both shepherd and flock astray (*Homeric Hymn to Hermes* = *HHH* 282ff.). This is one of the principal characteristics of Hermes—he is ambiguous, sly, and deceptive. Of all his powers, trickery is the most significant (Hermes *dolios*), and it organizes each of his functions according to an ambiguity that marks his entire way of life.

Though Hermes is the epitome of one who facilitates trade and acts as a beacon for journeys, at the same time he is also the unsettling figure in these enterprises, the one who at all times threatens to jeopardize their successful outcome. A man of his word, he perjures himself and lies before the tribunal of Zeus (*HHH* 372). He puts into Pandora's heart the ambiguous and chatoyant words full of trickery and deceit (see Hesiod *Works and Days* 67–68 and 77–80, and *Theogony* 58) which make a woman duplicitous and dangerous to the man whom she seduces. Elsewhere, however, together with Aphrodite and Eros, he is among those who whisper the words that reconcile the young married woman with her husband, the whispering that helps them get back together (Plutarch *Praec. conjug.* 138 cd; Souda, s.v. *Psithuristēs*, and H. Usener, "Psithuros," *Rheinisches Museum*, 59, 1904, p. 623). Hermes, with others, makes possible marital union, union that is also spatial, since in his functions of *epithalamitēs*, he enables the young woman to travel the road which separates the *oikos* of her father from the *oikos* of her husband and

ensures the integration of the young stranger into the heart of the new family network.

Since he is always in motion, Hermes champions what is involved in putting anything into circulation: goods, words, roles. But these displacements do not take place securely under his influence: there is a primordial uncertainty associated with Hermes, where chance always plays a part. *Hermaion,* the Greeks said: good luck, unexpected good fortune, a lucky throw of the dice. But also bad luck, where every good thing hides its bad side and the hunter is caught in his own trap: "a stroke of Hermes." Giver of goods, *dōtōr heaōn* (*HHH* 2.12), he is as miserly as he is generous, and though he knows how to multiply flocks as well as Hecate, he can also on occasion decrease them (Hesiod *Theogony* 444ff.).

The common trait in all these functions is that Hermes moves in an intermediary space and serves there as an intermediary, whether this involves marriage, travel, or speech, and occurs anywhere between the high and the low, between Olympus, men, and Hades. Hermes is the middle course: the happy spokesman and conductor of souls to the afterworld, the benevolent guide under the orders of Olympus or the carrier of the inexorable decree of death, he has complete mobility between one universe and another and ensures passage where the Greeks had set up strict boundaries.

In this function, the *Iliad* (24.317–30) shows him at Priam's side. Disguised as a *kouros,* he guides the old man across the plain that is surrounded by the river Xanthus and the trenches of the Achaean camp. This intervention is spatially situated between two boundaries, the frontier of the Trojan country and the threshold of Achilles' tent, and is set in the intermediate zone formed by the marine plain, the battlefield which by definition belongs to neither of the two warring opponents. Hermes takes the reins of Priam's chariot, lets the old man pass through the gates of the enemy camp, and protects his passage by putting the guards to sleep. The social impact of Hermes' action doubles its spatial symbolism: for Priam arrives in order to make an exchange. He proposes to Achilles a ransom for the body of his son Hector, which he wants to take back to Troy. Between these two enemies some method of communication must therefore be established that will cut across the state of war that separates their two communities. The total separation that has existed must be replaced by a kind of union carried by the rules of hospitality and social customs. Priam must be able to convince Achilles. Achilles must agree to listen to the stranger.

In an apparently very different context, we can note the common marks that stamp the invocation of Hermes: when Odysseus returns to Ithaca and, keeping away from the banks taken over by the Phaeacians, crosses into the interior of the country, he meets Eumaeus, his old swineherd (*Odyssey* 14.1–22). Disguised as a beggar, he gathers information about his homeland. As a respectful host, Eumaeus hurries to make a sacrifice and offers the firstfruits to Hermes. These meetings occur under the sign of Hermes and in a semiwild space, where blankets are made from animals' skins, wild animals are used for guard dogs, and the swineherd's house is a rude assemblage of stone blocks with a frieze of thorns.

Eumaeus thus invokes Hermes as a welcome to the voyager for whom the god is the *proxenios* (Aeschylus *Suppliants* 920), in that he allows the stranger to enter the *oikos* of transition. He also invokes him because of the geographical location of the return: in the solitude of the *agros,* midway between the city and the mountains, in the middle of the pastureland. But the invocation exceeds the knowledge which Eumaeus believes he has. For although Odysseus is a stranger, he also dissimulates. He keeps his identity a secret

Hermes and Apollo's cattle. Attic hydria. Ca. 490 B.C. New York, Metropolitan Museum of Art. Museum photo.

in order to find out what has become of his power after an absence of twenty years. Hermes is therefore also there for the dissimulation, for the duplicity under the mask of which the return takes place. He is invoked and is there in the midst of a problematic reconnaissance and recognition which Eumaeus himself does not completely understand. Hermes' message is never clear.

Hermes is an outlaw, a trader, one who covers his tracks. He can represent the ordering of a space or its disorganization. He is simultaneously order and disorder. He is misleading and ungraspable. He operates by dissimulation: such was Apollo's experience in the search for his flocks (*HHH,* passim). A child born in the morning, Hermes stole his brother's divine flock with the power of an adult. But when Apollo went to his mother's retreat to call him to account, he found him snug in his swaddling clothes like an infant (*HHH* 245).

The polymorphism of Hermes is also what discourages the bloodhounds of his older brother (Sophocles *Ichneutai* 112ff.; *HHH* 219ff.). Nose to the ground, the Satyrs follow the trail taken by the child and the cattle, but the tracks are blurred, crossed, and doubled back on themselves; a labyrinth without beginning or end. And with reason. The *Hymn* describes how Hermes reversed the signs; he forced the cows to go backwards while he covered his shoes with myrtle branches to erase his own footprints (*HHH* 75ff.).

This is the trickery of Hermes: he is past master of traps and machinations. Using all his artifices, he upsets situations, reverses their order, and confuses his opponents. Armed with the cunning intelligence that the Greeks called *mētis,* he departs in the conquest of his allotted privileges. These bear the indelible mark of the conditions under which they were acquired: admitted through deceit and double-talk, in Olympus Hermes will represent orderly disorder, allowed and recognized by Zeus.

II. Hermes, Disorder, and Exchange

After thus kidnapping half of Apollo's herd, Hermes travels through Greece; from Pieria, the divine pasture where the number of cattle remains fixed, he moves them along the banks and hills toward the valley of the Alpheus. There he stops: the animals find a meadow of clover and

aromatic plants in the high valley—normal fodder for domestic animals—as well as stables and a watering place. Separated from their divine land, they become *agrauloi boes* (*HHH* 412), cattle of the *agros*, a herd comparable in every way to those of men, a herd which can therefore reproduce and multiply.

The change in the status of the cattle is a determining factor in Hermes' strategy: humanized, the herd is a divine possession put back into circulation, a possession which its owner Apollo could no longer hoard and contain in its initial divine immobility. Hermes is refused his place on Olympus at the same time as he assumes symbolic responsibility for the new cattle, and Hermes threatens to steal the treasures that Apollo keeps in his sanctuary at Delphi: another way of putting goods back in circulation (*HHH* 174). If he is not to be the god of reciprocal exchanges (*HHH* 516, *epamoibima erga*) and of goods that circulate, he threatens to become the prince of thieves. God of merchants or king of thieves: these are the alternatives, and both sides stem from the ambiguity of his birth away from Olympus. (In Pergamum, money changers made up deficits in their illicit operations with a sort of tithe, "money for Hermes"; see W. Dittenberger, *Or. Gr. Insc. Sel.*, 2, 1905, no. 484, 1.33–34.)

Although Hermes is *athanatos*, immortal, like his mother he receives neither offerings nor sacrifices, and in this sense, he remains excluded from the divine sphere of the *hieros*. Making the herd go toward the side of man is a first step in the determination of his status. The second step is the sacrifice that brings the themes of controlled disorder and transition to their conclusion.

After installing the cattle in their stable and building a fire, Hermes sacrificed two of them. The sacrifice violated the most elementary rules of the ritual. The animals were slain at night, heads turned toward the ground, without shedding blood but by piercing the spinal cord (*HHH* 118ff.). Without distinguishing between the pieces of meat, Hermes roasted at the same time the pieces normally reserved for the gods or priests (*geras, nōta gerasmia, hiera moira*) and those usually eaten by men. From these pieces he made twelve identical portions, absolutely interchangeable, that at the same time he endowed with a *geras*, which clearly marked them as divine portions. Yet he chose them at random (*HHH* 129) as if they were human portions and then refused to consume any of them—for in the end, he affirmed his divinity by contenting himself, as the gods do, with the smoke of the sacrifice (*HHH* 133). Through a clever intermingling of attributes and roles, the initial sacrificer ends up designating himself as the recipient of the sacrifice. Where the representation of separation weighs most heavily for the Greeks, the separation of men from gods, of the *hosios* from the *hieros*, Hermes, after performing an apparently disorganized union of contraries in the mixture of the meats, crosses the uncrossable boundary established between Earth and Olympus: despite his very human hunger for meat, he does not eat the sacrificial and domestic animals. He will be on the side of the gods, satisfied with the honor accorded him.

Hermes thus makes the transition, at the price of scrambling the sacrificial code, which is the equivalent of scrambling his tracks. Yet this momentary disorder challenges a bipartition of the world that the *mētis* and power of Zeus never cease to affirm through the very institution of sacrifice. And from this disorder a new order arises in which Hermes finds his place. The position looks like the exact mirror of his subversive practice.

Using the effectiveness of these ambiguous practices, Zeus recommends an amicable settlement through a division of powers. This agreement, in which the two brothers promise mutual *philotēs*, alliance and friendship (*HHH* 518–26), puts a definite end to the unsettling history of Hermes. But at the same time, it raises to the level of a model of exchange what had been mythical history. Hermes becomes a contractual member of Olympus. Without this contract, however, the destiny of Hermes' herd would remain a dead letter. Let us not forget that when he took fifty of Apollo's hundred cows, Hermes left behind both the bull and the dogs. He could sacrifice all the cows he wanted, stable them, feed them on clover, and look forward to a profit, but there was no possible way to increase the herd. In order for there to be a profit, it was necessary that the two parties, on the one side the cows which Hermes had symbolically given the new status of domestic animals, and on the other side the bull that was indispensable for reproduction, should be reunited. This presupposes an accord between the two parties, and just as the joining of two pieces of a broken potsherd, the *sumbolon*, witnessed the contract between two merchants in classical Athens, so the initial division of the herd presupposed its final reconstitution and at the same time an agreement.

We can therefore clearly understand how Hermes the thief is also the Hermes of exchange. Changing a kidnapping into a convention and at the same time substituting one role for another is the point of his history. His destiny is played along the divide, and all his functions are more or less connected with boundaries. At crossroads, at gates of cities and houses,

Hermes the psychopomp. Attic lecythus. Ca. 525 B.C. Jena, Friedrich-Schiller-Universität. Museum photo.

The child Hermes and Apollo. Hydria from Caere. Ca. 525 B.C. Paris, Musée du Louvre. Photo Chuzeville.

at locks, he is found at the limits of all areas and takes his place wherever change is to be encountered. *Strophaios* (Aristophanes *Plutus* 1154 and scholium), he makes the door pivot on its hinges, but he also aids the man in moving from inside to outside. On the order of the opposition of inside and outside, he opposes Hestia while at the same time completing her: for though the goddess of the hearth represents the immobility of a home attached to the ground, the persistence of the *thalamos* and its treasures, Hermes, on the other hand, will ensure the opening of the *oikos* onto an always problematic and threatening outside. He will guide the members in their encounters with the exterior and will travel at their sides through the uncertainty and mobility of the world. In this way Hermes *agoraios* takes his place at the very meeting place of the citizens (see J.-P. Vernant, "Hestia-Hermes," in *Myth and Thought*, pp. 97–143).

III. Hermes' Lyre

But let us return to the myth: Hermes won his place through exchange, and he gave his lyre to Apollo in exchange for the cows. This lyre was one that he had made himself out of a tortoise shell when he left the cavern. This is a technological object, and Hermes the *polumētis* has all the traits of a clever engineer when he tunes his instrument (*HHH* 24ff.). Lively, watchful, among all the objects which nature offers him he seizes on the one that will best suit his project. *Hermaion*, say the Greeks, a godsend. But this godsend finds its complete meaning only in the context of a specific behavior which is that of the man with *mētis*. His intelligence and skill show him how to use propitious moments and the resources of his environment. He knows how to shape it, to fit into it, and to find his bearings in it.

Hermes' lyre has rightly remained in the mythology not as an attribute of Hermes the musician—because it is really Apollo who has this role—but for the rapidity and technical precision of his touch. In this sense, it is to be compared with other marvelous technical inventions created by the clever minds of gods like Hephaestus and Zeus. Hephaestus, the blacksmith, knew how to build automatons, servants of gold who seemed to be alive, endowed with life, voice, and strength (*Iliad* 18.376ff.). Zeus conceived the idea of Pandora, in whose creation both Hephaestus and Hermes vied for a part: she too would dazzle with life and seductive charm, even though she was made of clay. In the same way, the paradox of the lyre lies in the fact that the tortoise shell, emptied of its interior, produced an admirable sound which nothing about its exterior would lead one to expect. The lyre tames Apollo with the charm of its song, and though it is a "mechanical" object, it carries the quality of magic which causes the listener to experience a great desire, an *amēchanos erōs* (*HHH* 434). Against this emotion Apollo can do nothing but appropriate the object for himself and propose the exchange to Hermes. The lyre is a *thaumatopoiia*, an object whose use exceeds its appearance and which in the hands of a man of *mētis* causes the reversal of a current situation: Apollo, the elder, the secure, is brutally conquered by the stupor of this charm and sees his preponderance deeply shaken.

The lyre as a product of *technē* is important less as an object than for the place it occupies in a series of other *technai*. *Doliē technē* is the phrase used in the myth to designate the reversal of the tracks of the herd (*HHH* 76); and *aristē technē*, the best of all for getting to Olympus, is used to describe the sacrificial reversal (*HHH* 166).

These *technai* derive from a certain configuration in the behavior of Hermes: he engineers, conjectures, and calculates; he is the *mēchaniōtēs poneumenos* (*HHH* 436). He also sets traps and encircles his adversary with his tricks. He cheats and misleads in discussion (*HHH* 2.17–320). The *technē* of his actions doubles the *technē* of his words. Before the tribunal of Zeus, he uses an ambiguous manipulation of words: he lies and perjures himself. But in the final analysis, Zeus is captivated by Hermes' ability to convince, by his *peithō* as well as his duplicity, and with a great shout of laughter he signals his recognition of his son (*HHH* 389).

Technai are thus sometimes good, straightforward, and just, part of the artisan's skill with which Hermes is occasionally associated (see M. Detienne and J.-P. Vernant, *Les ruses de l'intelligence*, p. 285ff.). More often, however, they brutally raise their masks and show the hidden side of their ambiguity. The charm of the lyre, which at first seems joyful and full of gaiety, becomes fascinating to the point that Apollo feels bound. *Amēchanos erōs:* Hermes was able to create, from what was originally a pleasure, an *amēchania* from which his brother is unable to escape.

Invincible desire echoes another *amēchania*, the one which Apollo used to threaten Hermes as punishment for his theft: he could have tied his brother, too, with inescapable bonds in the bottom of the *amēchanos Tartaros* (*HHH* 156.254–59), thus reducing his revenge to silence. To the threat of this never-ending bondage, Hermes opposed the *mēchanē* of his lyre, which wove in the heart of Apollo a network of bonds equal to the chains of Tartarus. Fascinated, bound by the music as the sailors were bound by the voices of the Sirens, Apollo is paralyzed. The recurrence of the term *phōnē* seems to be important; less the charm of the voice than that of speech, this is the sign that reveals the power of women to seduce: Hermes gives his voice (*phōnē*) to Pandora (Hesiod *Works and Days*), and the deadly charm of the Sirens' song (*Odyssey* 12.40ff.) contrasts with their deceitful promise of new knowledge. And Apollo is finally caught in the net

which he himself had threatened. Thus an inversion of roles takes place, which the luxuriant growth of the shoots of the agnus castus (chaste tree) foreshadowed in the myth.

In order to affirm the supremacy of his power over his younger brother, Apollo tries to tie his arms and legs with ropes made from the chaste tree at the very site of the theft, once his herd has been recovered. But through the power of Hermes these soon begin to grow excessively and interlace the cattle in their web. Apollo is stupefied. This moment of suspension, the instant of *thauma* (*HHH* 409–15), marks the reversal in a power relationship, where the weaker reveals himself to be the stronger. Hermes' speed, the oblique and circular nature of the binding, are the master words of a whirlwind, which characterizes his actions throughout the myth. An ungraspable will-o'-the-wisp (*purpalamēs*), gaudy spirit, mime, and magician, he knows the art of knot tying. Whether with real knots, in the case of the plant web which he controls in the end, or the metaphorical knots of the seduction of the song that conquers Apollo, in all cases, Hermes catches unaware an adversary who is sure of his power.

The same power to tie is at work in the stratagems of language used by Hermes the sophist. Master of the arts of persuasion, the roguery of Hermes' speech seduces Zeus. "Father Zeus, I will tell you the truth: I am frank and I do not know how to lie," proclaims Hermes before the tribunal of the son of Kronos (*HHH* 368–69). In doing this, Hermes confers upon himself the virtues of Apollo (*HHH* 311ff.) and he confirms his lie with a false oath (*epiorkos*). Does this mean that the justice and knowledge of Zeus fell into the trap of this deceitful language? No: what convinces and seduces him is the very subversion of the speech, sustained by the art and skill of this child. What he recognizes in his *dikē* is not the false truth of Hermes' defense, but the contrary: the spirit of *kakomētis*. At the very moment when he allows this rogue to make the transition into the ranks of the gods and advises the brothers to come to an understanding, he affirms that on Olympus there will thereafter be a place for cunning language and falsehood. There will also be a place for what this type of language supports at the base of truthfulness: the truth of a transgression, the effectiveness of the practices that underlie it, and finally the consistency of the speech that accompanies them.

At the end of the story of Hermes, his place thus emerges at the axis of his victory. Hermes will be both mediator and trickster: mediator in his field of action, working at the limits, boundaries, and frontiers between worlds, joining what is separated, facilitating communication in all forms. *Aimulomētis* (*HHH* 13) in his method of action: lively, rapid, and transient, a skillful and disconcerting mechanic, a great swindler with words, he takes onto himself the mobility of the world. In the face of this mobility, he will be, for the man who confronts him, helpful or overwhelming.

L.K.-L./d.b.

Hermes and a saytr. Attic amphora. Ca. 500 B.C. Berlin, Antikenmuseum. Museum photo.

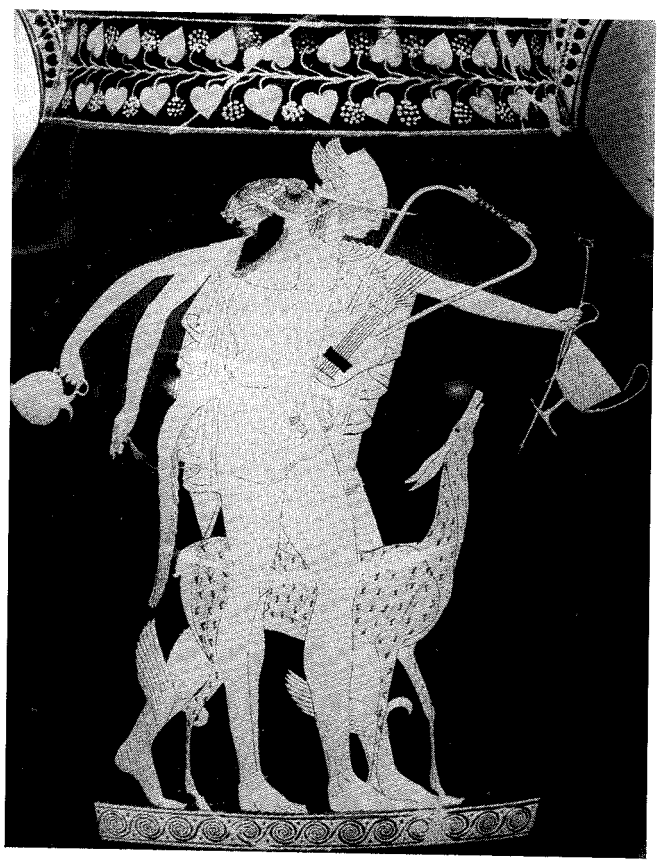

BIBLIOGRAPHY

1. Homeric Hymn to Hermes

J. HUMBERT, *Les hymnes homériques* (Paris 1936). ALLEN, HALLIDAY, and SIKSES, *The Homeric Hymns* (Oxford 1936). L. RADERMACHER, *Der homerische Hermeshymnus, Sitz. Berichte der Akademie der Wissenschaft* (Vienna 1931).

2. Books and Articles

E. BENVENISTE, *Le vocabulaire des institutions indoeuropéennes* (Paris 1969), 2:47ff. and 179ff. N. O. BROWN, *Hermes the Thief* (New York 1947). J. CHITTENDEN, "The Master of Animals," *Hesperia* 16 (1947): 69–114; "Diaktoros Argeiphontes," *A.J.A.* 52 (1948): 24–33. L. DEMOULE-LYOTARD, "Sur des épigrammes de l'Anthologie Palatine," *Annales E.S.C.* (May–August 1971). M. DETIENNE and J.-P. VERNANT, *Les ruses de l'intelligence: La métis des Grecs* (Paris 1975). S. EITREM, *Hermes und die Toten* (Christiana 1909); "Hermes," in Pauly/Wissowa, *Real-Encyclopädie*, vol. 8 (1913), cols. 738–92. W. FAUTH, "Hermes," in *Der Kleine Pauly*, 2, cols. 1069–75. H. GOLDMANN, "The Origin of the Greek Herm," *A.J.A.* 16 (1942): 58ff. H. JEANMAIRE, "Le substantif *hosia*," *R.E.G.*, 1947, 66–89. L. KAHN, *Hermès passe ou les ambiguités de la communication* (Paris 1978). K. KERENYI, *Hermes der Seelenführer* (Zurich 1944). M. P. NILSSON, *Geschichte der griechischen Religion* (Munich 1955; 3d ed., 1967), 1:501–10. J. ORGOGOZO, "L'Hermès des Achéens," *R.H.R.* 136 (1949): 10–30 and 139–79. P. PERDRIZET, "Hermes Criophore," *B.C.H.* 27 (1903): 300–313. P. RAINGEARD, *Hermes Psychagogue* (Paris 1934). CL. RAMNOUX, *Mythologie ou la famille olympienne* (Paris 1962). W. ROSCHER, *Hermes der Windgott* (1878); "Hermès," in *Ausführliches Lexicon der griechischen und römischen Mythologie*, 1, cols. 2342–2432; *Ausführliches Lexicon . . .* , supplement *Epitheta deorum*, pp. 104–11. J. TOUTAIN, "Hermès, dieu social chez les Grecs," *Revue d'histoire et de philosophie religieuse*, 12 (1932): 289–99. J.-P. VERNANT, "Hestia-Hermes, sur l'expression religieuse de l'espace et du mouvement en Grèce ancienne," in *Mythe et pensée chez les Grecs* (Paris 1965), 97–143. P. ZANKER, *Wandel der Hermesgestalt in der attischen Vasenmalerei* (Bonn 1965).